

Ἁγία Γραφή καὶ Θεία Λειτουργία

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ*

Ἐάν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ («Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ἡ ἁγία Ἐκκλησία...», *Μυσταγωγία*, Α', 77-77), ἡ θεία Λειτουργία εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ μάλιστα ὡς εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ἀναπαύεται στὴν Ἁγία Γραφή, ἀντλώντας ἀπὸ αὐτὴν καὶ κατευθύνοντας σ' αὐτὴν τὸ περιεχόμενό της. Τὸ ἐπόμενο ἐκδιπλώνεται χάρι στὴν παρουσία τοῦ προηγούμενου καὶ φωτίζεται ἀπ' αὐτό.

Κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο, καὶ πάλι, τὰ διαλαμβανόμενα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀποτελοῦν σκιά τῶν ὄσων περιέχονται στὴν Καινὴ Διαθήκη, μὲ τὴν ἀλήθεια νὰ διαλάμπει στὴν κατάστασι τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ («Σκιά γὰρ τὰ τῆς Παλαιᾶς· εἰκὼν δὲ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλήθεια δὲ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις», *Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, Γ', III, II, PG 4, 137D). Αὐτὴ ἡ Βασιλεία ξεδιπλώνεται στὴ θεία Λειτουργία, ὅπως δηλώνεται μὲ τὴν ἐναρκτήρια φράσι: «Εὐλόγημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», καὶ ἐπιστεγάζεται μὲ τὴ δοξολογία τῆς Ἁγίας Τριάδος λίγο πρὶν τὴν ἀπόλυσι, καὶ πάντως μετὰ τὴ θεία Κοινωνία: «...καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ εὐχαριστίαν καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι...», γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἁγιασμένος πλέον λαός: «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Ἡ σύνδεσι τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἱστορία πραγματοποιεῖται στὴ θεία Λειτουργία. Δι' αὐτῆς (τῆς θείας Λειτουργίας) ἡ ἱστορία ἀποκτᾶ καὶ πάλι τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἱερό της περιεχόμενο καὶ ἀναγινώσκειται ἐκ νέου ὡς ἱστορία ἐνὸς κόσμου ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀναπαύεται στὸν Θεό. Αὐτὸ κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιεῖται λόγω τῆς θείας ἐνανθρώπησις, τοῦ Σταυροῦ, τῆς Ἀνάστασις καὶ τῆς Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, μετὰ τὴν ὁποία τὸ Ἅγιο

---

* Ὁ Δημήτρις Μαυρόπουλος εἶναι Θεολόγος καὶ διευθυντὴς τῶν ἐκδόσεων «Δόμος».

Πνεῦμα ἐπεδήμησε καὶ συνέχει τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὁδηγώντας το «εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν».

Αὐτό, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἀναδεικνύει τὸ περιεχόμενο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, σὲ Λόγο τοῦ Θεοῦ. Χάρις στὴν παρουσία του μποροῦμε νὰ ὑψώνουμε τὸ Εὐαγγέλιο στὸ μέσον τῆς ἱερῆς μας σύναξης, νὰ τὸ προσεγγίζουμε ὡς Σοφία τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς ποὺ ἀποκαλύπτεται ὡς παρουσία τοῦ Υἱοῦ του, νὰ ἀπαγγέλλουμε περικοπές του καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύουμε. Ἐννοεῖται βέβαια ὅτι, ναι μὲν ὑψώνουμε τὸ Εὐαγγέλιο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖο, ὅπως γνωρίζουμε, περιέχει τὶς περικοπές τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν, δι' αὐτοῦ ὁμως ἀναφερόμαστε στὸ συνολικὸ σῶμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συμπεριλαμβανομένης. Μάλιστα, ὅλες οἱ ἐκκλησιαστικὲς μας ἀκολουθίες ἀποτελοῦν ἕναν δυναμικὸ διάλογο τῶν δύο Διαθηκῶν, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, μέσῳ τοῦ ὁποῖου παιδαγωγούμεθα στὸ μυστήριο τῆς θείας οἰκονομίας ὡς ἀδιάλειπτης θείας παρουσίας, ἀλλὰ ἐπίσης μινούμεθα στὸ μυστήριο τῆς θείας Βασιλείας.

Ἡ παρουσία αὐτοῦ τοῦ διαλόγου εἶναι ἐμφανὴς ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ θεμελιῶδες περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης τῆς Πεντηκοστῆς (βλ. Πράξ. 2,14-36). Αὐτὸς ὁ διάλογος ἀναπτύχθηκε ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Πατέρες, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐνσωμάτωσαν τὸ περιεχόμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τρόπο ποὺ αὐτὴ νὰ ἀποτελεῖ μία συλλογὴ βιβλίων ποὺ γράφτηκαν, κατὰ πρωθύστερο τρόπο, ἀπὸ χριστιανοὺς συγγραφεῖς. Ἀναφέρω, γιὰ παράδειγμα, τὸν Μέγα Ἀθανάσιο, ποὺ ἐρμηνεύει τὸ Ψαλτήριον ὡς χριστιανικὸ κείμενο. Αὐτὴ ἡ τροπολογικὴ, ὅπως ὀνομάζεται, «ἀνάγνωση» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀν καὶ στὴν ἀρχὴ ἐμφανίστηκε ὡς συνέχεια τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς, διὰ τοῦ ὁποῖου τοὺς ἐγκαλοῦσε γιὰ ἄγνοια ἢ παρερμηνεία ἢ ἀμνημοσύνη τῶν ὧσων ὁ Θεὸς ὑπογράμμισε ὡς «σημεῖα» τῆς θείας οἰκονομίας, ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα καὶ μετὰ ἀναπτύχθηκε σὲ ἀνάδειξη τῶν κειμένων ὅλης τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὡς ἔκφραση τοῦ ἑνὸς Λόγου τοῦ Θεοῦ, κυρίως μὲ τὴν ἐμφάνιση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ ὑμνολογικοῦ εἶδους τῶν Κανόνων. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, οἱ Κανόνες βασίζονται σὲ ἑννέα ἀγιογραφικὲς ὠδές, ἐκ τῶν ὁποῖων οἱ ὀκτὼ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ποιητικῶν συνθέσεων εἰσάγουν μὰ διὰ βίου κατήχησι τῶν πιστῶν, ὁδηγώντας τους ἀπὸ ἀποκάλυψη σὲ ἀποκάλυψη, ἀναδεικνύοντας τὴ σύνθεση ὅλης τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ ὅλης τῆς Ἁγίας Γραφῆς μαζί μὲ τὶς ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις τῶν Πατέρων.

Μέχρι σήμερα ο έκκλησιαστικός μας βίος άντλει από τὸ κήρυγμα τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν, ἀναγνωρίζοντας τὸν «τύπο» τῆς θείας παρουσίας, ἀνυψώνεται στὴ γνώση τῶν θείων μυστηρίων πού ὁ Χριστὸς ἱερούργησε γιὰ τὴ σωτηρία μας, καὶ ἀναπαύεται στὴν ἁγιοπνευματικὴ ἀποκάλυψη τῆς ἐσχατολογικῆς κατάστασης πού ἐδῶ καὶ τώρα (ἀλλὰ ὄχι ἀκόμα) ἐνεργεῖται διὰ τῆς θείας Λειτουργίας. Στὴ θεία Λειτουργία ἢ παρουσία τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι κυριαρχικὴ, ὄχι μόνον ὡς ἐξαγγελία τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως (Παλαιὰ Διαθήκη), οὔτε μόνον ὡς εὐαγγελικὸ κήρυγμα τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς σωτηρίας πού συντελέστηκε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Καينὴ Διαθήκη), ἀλλὰ καὶ ὡς ἔκφραση τῆς θείας χάριτος διὰ τῶν ἱερῶν διδασκάλων, δηλαδή ὡς λόγος τῶν Πατέρων πού τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐμπνέει.

Στὸ πρῶτο μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, πού τὸ ὀνομάζουμε «Λειτουργία τοῦ Λόγου» καὶ πού ἔχει διδακτικὸ χαρακτῆρα, καὶ στὸ ὅποιο παρίστανται ὄχι μόνον οἱ βαπτισμένοι χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ ὅσοι προετοιμάζονται νὰ δεχτοῦν τὸ ἅγιο Βάπτισμα, δηλαδή οἱ Κατηχούμενοι, περιγράφουμε τὴν κατάσταση τοῦ παρόντος κόσμου μέσα στὸν ὅποιο πολιτευόμαστε, καὶ προσευχόμαστε ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἁγιασθεῖ ὥστε νὰ ἀξιωθοῦμε τῆς θείας Βασιλείας. Οἱ προσευχῆς μας, πού διατάσσονται σὲ εὐκρινεῖς ομάδες, ἀντλοῦνται ἀπὸ κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἢ διαλέγονται μὲ αὐτά. Ἀναφερόμαστε, π.χ., σὲ Εἰρηνικά, σὲ Τυπικά, σὲ Ἀντίφωνα, στὸν Τρισάγιο Ὑμνο, μέχρι νὰ φτάσουμε στὴν εἴσοδο τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν ὁποία θὰ ἀκολουθήσουν τὰ Ἀπολυτίκια τῶν Ἁγίων τῆς ἡμέρας, καὶ θὰ ὀλοκληρώσουμε μὲ τὰ ἀναγνώσματα (ἀποστολικὸ καὶ εὐαγγελικὸ), πού θὰ ὑπομνηματισθοῦν ἀπὸ τὸ Κήρυγμα, κλείνοντας τὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος μὲ ἐκτενεῖς δεήσεις.

Οἱ διατυπώσεις τῶν σύντομων, ἐν πολλοῖς, προσευχῶν μας ἄλλοτε ἐπαναλαμβάνουν ἁγιογραφικὲς διατυπώσεις, ἄλλοτε ὑπομνηματίζουν ἁγιογραφικὲς ἀναφορές, ἄλλοτε ἀναδεικνύουν ἁγιογραφικὲς προτυπώσεις. Στὸ σύνολό τους συνεχίζουν ὅ,τι ἀπ' ἀρχῆς κατατέθηκε ὡς δοξολογικὸς ὕμνος στὸν Θεὸ ἀπὸ ὅσους καταξιώθηκαν νὰ ἀναδειχθοῦν σὲ φίλους του (προφῆτες καὶ διδάσκαλοι), καὶ ὅ,τι μέσα στὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας σημειώθηκε ὡς θεία παρέμβαση, ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ ἱερὴ ἱστορία. Θὰ χρειαζόταν ἓνα πολυσέλιδο ὑπόμνημα γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦν οἱ ἁγιογραφικὲς λέξεις ἢ φράσεις πού ἐμπεριέχονται σ' αὐτὲς τὶς προσευχητικὲς ἀναφορές μας. Πάντως, μᾶς ἀρκοῦν τὰ δύο κείμενα τῶν Ψαλμῶν (Παλαιὰ Διαθήκη) καὶ οἱ Μακαρισμοὶ (Καينὴ Διαθήκη) πού ψάλλονται κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Ἀντιφῶνων, ὅταν βέβαια ψάλλονται, πού μὲ τὰ ἀναγνώσματα (Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιο) δίνουν στὸ πρῶτο μέρος τῆς

θείας Λειτουργίας έντονο άγιογραφικό χαρακτήρα. Άξίζει στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε ότι στίς λειτουργίες τών πρώτων αιώνων υπήρχε και προφητικό ανάγνωσμα - υπενθυμίζω την περιγραφή του μάρτυρος Ίουστίνου (2ος αιώνας): «...καί τὰ άπομνημονεύματα τών άποστόλων ή τὰ συγγράμματα τών προφητῶν αναγινώσκειται» (Α΄ Άπολογία, 67, 3).

Άν στο πρώτο μέρος τής θείας Λειτουργίας (Λειτουργία του Λόγου) είναι εμφανέστατη ή παρουσία τής Άγίας Γραφής, στο δεύτερο μέρος (Λειτουργία του Μυστηρίου) δείχνει να είναι ύπαινικτική, για να μην πῶ λανθάνουσα. Η φαινομενική αυτή αντίληψη δέν είναι άληθής. Θα τολμούσα μάλιστα να πῶ ότι στο δεύτερο μέρος τής θείας Λειτουργίας, πού ως γνωστό ονομάζουμε «μυσταγωγικό», τίποτε δέν λέγεται ή δέν πράττεται έκτός του πλαισίου τής Άγίας Γραφής. Καί μόνον τὸ γεγονός ότι ή υπερφύης θυσία τής θείας Εὐχαριστίας άποτελεῖ συνέχεια τής θυσίας πού έπιτελέστηκε ἐπὶ του Σταυροῦ, καί μάλιστα ὄχι ως ιστορική ανάμνηση αλλά ως μετοχή του εὐχαριστιακοῦ σώματος σ' αυτήν, θα άρκοῦσε να έπιβεβαιώσει τὸ άγιογραφικό θεμέλιο τών τελουμένων. Μην ξεχνάμε ότι ή έναρκήρια λέξη τής κεντρικῆς εὐχῆς-έπίκλησης είναι ή λέξη «μεμνημένοι» («Μεμνημένοι τοίνυν τής σωτηρίου ταύτης έντολής, καί πάντων τών ὑπέρ ήμῶν γεγενημένων [...], τὰ σά εκ τών σῶν σοι προσφέρομεν κατά πάντα καί δια πάντα»), λέξη πού μᾶς συνδέει με την ιδρυτική πράξη τής θείας Εὐχαριστίας, ὅπως μᾶς την παραδίδει τὸ Εὐαγγέλιο. Η υπόδειξη του Κυρίου: «τοῦτο ποιείτε εἰς τήν ἐμὴν ανάμνησιν» (Λουκ. 22,19), ὅπως την ανακαλοῦμε με τή λέξη «μεμνημένοι», μᾶς συνδέει μὲν με την ιστορική πράξη πού έπιτελέστηκε κατά τὸν Μυστικό Δείπνο έντός τής ιστορίας, μᾶς άνοίγει ὅμως στη Βασιλεία γιατί ή ανάμνηση ἔρχεται συγχρόνως άπό τὸ μέλλον, άπό τή Δευτέρα Παρουσία, συνθήκη πού την διατυπώνει ὁ ἴδιος ὁ Χριστός λέγοντας ότι θα είναι παρῶν σ' αυτή την πράξη ανάμνησης ως δοξασμένος, ως αναστημένος δηλαδή καί εύρισκόμενος εἰς τὰ δεξιὰ του Πατρός: «Λέγω δέ ὑμῖν ότι οὐ μὴ πῶ άπ' ἄρτι εκ τούτου του γεννήματος τής άμπέλου ἕως τής ἡμέρας εκείνης, ὅταν αυτό πῖνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλεία του πατρός μου» (Ματθ. 26,29). Γι' αυτό ή θεία Εὐχαριστία, ως πραγματοποίηση τής Δευτέρας Παρουσίας του Κυρίου, είναι μιά «ανάμνηση» πού συνδέει παρελθόν, παρὸν καί μέλλον.

Κλείνοντας αυτή τή σύντομη άναφορά στη σχέση θείας Λειτουργίας καί Άγίας Γραφής, θα ήθελα να υπενθυμίσω την κατεξοχήν εὐχαριστιακή προσευχή πού μᾶς παρέδωσε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, τὸ γνωστό «Πάτερ ἡμῶν». Ὅπως μᾶς λέει ὁ άγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής (Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν), τὸ σημαντικό αίτημα αὐτῆς τής προσευχῆς είναι ή μετοχή μας στον «ἄρτον τὸν ἐπιούσιον», δη-

λωδή ή ένωση μας με τον Χριστό διά της κοινωνίας με τὸ σῶμα του καί με τὸ αἷμα του. Προϋπόθεση αὐτῆς τῆς μετοχῆς εἶναι: α) ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἀτομικότητος (ὡς ἐγώ) καί ἡ πρόσληψη τῆς προσωπικῆς κοινωνίας (ὡς ἐμεῖς), πού ἔστω καί ὡς πρόθεση μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀποκαλοῦμε τὸν Θεό «Πάτερ ἡμῶν»· β) ἡ ἐπιβεβαίωση ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ὄνομα, καί αὐτὸ εἶναι τὸ ἅγιο ὄνομα τοῦ Υἱοῦ του («ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου»), σὸ σῶμα τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἐνταχθεῖ με τὸ Βάπτισμα· γ) ἡ προσδοκία καί ἡ πεποίθηση τῆς ἔλευσης τῆς θείας Βασιλείας, ἡ ὁποία γίνεται παρούσα διά τῆς ἐνεργείας καί τῆς δράσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού ἐπεδήμησε τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης τῆς Πεντηκοστῆς καί ἔκτοτε συνέχει τὴν Ἐκκλησία· ε) ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς ἄρσης μᾶς ἐγγενοῦς ρῆξης (λόγω τῆς ἁμαρτωλότητάς μας) με τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ («γενηθήτω τὸ θέλημά σου»), σὸ ὁποῖο δηλώνουμε ὅτι προσχωροῦμε καί πραγματοποιοῦμε· ς) ἡ προσδοκία γιὰ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μας («ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα»), με τὴ διαβεβαίωση ὅτι κι ἐμεῖς ὑπάρχομε ὡς ἀγάπη («ὡς καί ἡμεῖς ἀφίεμεν»), προσδοκία τελικὰ πού μᾶς ἀνάγει σὲ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ· ζ) ἡ παράδοσή μας στὴ θεία χάρις πού μᾶς ἐνδυναμώνει νά ὑπερβοῦμε τὶς ἀδυναμίες μας καί νά ἀντιμετωπίσουμε τοὺς πειρασμούς (βλ. τὴ δῆλωση τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «χάριτι Θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι», *Α΄ Κορ.* 15,10).